

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Dromen, klinisch en literair

Bespreking van

Sjef Houppermans, Mark Kinet & Marc De Kesel (red.) (2012). *De bedrieger bedrogen* — *Dromen in psychoanalyse en cultuur*. Antwerpen / Apeldoorn: Garant. ISBN 978 90 441 2957 1, 296 pp., € 30,-

HARRY STROEKEN

De bundel *De bedrieger bedrogen* is de neerslag van de studiedag in Dordrecht van de Stichting Psychoanalyse en Cultuur over de droom, aangevuld met enige andere bijdragen, waardoor een substantieel boek tot stand is gekomen.

De openingslezing op de studiedag door Tinka Prast vormt ook het eerste hoofdstuk van het boek. Het artikel is gebouwd op haar klinische praktijk — vandaar de vele voorbeelden — en het is tevens een verhelderende studie over Alice in (Ver)Wonderland. De combinatie tussen klinisch en literair is typerend voor deze bundel. Om een kort voorbeeld uit een therapie te noemen: een vrouw droomde dat zij op de verjaardag van haar echtgenoot wakker werd en helemaal geen cadeaus voor hem had gekocht. De betekenis is meteen duidelijk: «Ik vergeet hem op zijn verjaardag, zoals hij mij telkens vergeet.» Daarop volgt een kritisch antwoord van Trees Traversier vanuit strikt freudiaans perspectief; Prast wil volgens haar te graag vernieuwend zijn en zij heeft de stellige indruk dat Freud hier voor «passé» gehouden wordt.

Daarna volgt een beschouwing van Walter Schönau over de dromen in het werk van Thomas Bernhard. Schönau formuleert mooi het onderscheid tussen de werkelijke droom en de gefingeerde in een roman. De dromer is producent en recipiënt van een werkelijke droom; bij een literaire, artificiële droom is de schrijver de producent en de lezer de recipiënt. Marc De Kesel geeft

een reactie aan de hand van Kafka. Deze bijdragen staan verder van de kliniek af, zoals de ondertitel van deze bundel reeds aangeeft: dromen in psychoanalyse én in cultuur.

Sjef Houppermans dwaalt «onirisch» door *À la recherche du temps perdu* en het echtpaar Verhuyck-Kisling bespreekt het gebruik van dromen in hun romans. Zij geven een prachtig voorbeeld van een wensvervullende droom uit hun eigen schrijversleven: hij droomt in de nacht voordat de Gouden Strop wordt uitgereikt, waarvoor zij genomineerd zijn, over Vichy. Onder het tandenpoetsen begreep hij dat Vichy hier staat voor *Vici: Ik heb [de Gouden Strop] gewonnen*. Zij hebben de prijs in werkelijkheid niet gewonnen. De feitelijke winnaar had gedroomd van een meisje tegenover hem in de trein, dat op haar schoot een werkstuk had met het zinnetje: *Het is zover*. Daaruit had hij afgeleid dat hij de prijs zou winnen. Twee wensvervullende dromen waarvan er één uitkwam!

Marc Verminck werkt een parallel uit tussen het oeuvre van een kunstenaar en dromen. Ieder kunstwerk is deel van een nooit eindigende auto-analyse. En steeds da capo. Marc Hebbrecht begint zijn bijdrage met een lang gedicht van Szyborska, *Dromen*. Hij geeft vervolgens een samenvattend overzicht van oude en nieuwere opvattingen over de droom. Een citaat: «De droom is een dialoog met een partner die van een radicaal andere natuur is dan de dromer zelf» (p. 139). Je eigen droom duiden houdt dus een gesprek in met een heel ander in jezelf. Peter Verstraten schrijft over de droomachtige kwaliteit van films, met name over Tarkovsky en Apichatpong. Hij brengt de surrealisten ter sprake. De verhouding van de surrealisten tot de psychoanalyse is paradoxaal. Breton correspondeerde met Freud maar kwam teleurgesteld terug van een bezoek aan hem in Wenen. Dalí bezocht Freud in Londen in juli 1938. Freud bewonderde het technische meesterschap van de — in zijn ogen — fanaticus, maar ontstond er een klik? Neen. Buñuel werd zeker sterk

beïnvloed door de psychoanalyse, maar hij liet zich niet positief uit over psychoanalytici. In Chicago bezocht hij in de jaren vijftig het psychoanalytisch instituut in verband met een filmproject, maar de protserige bedoening daar beviel hem helemaal niet.¹

Joannes Késenne schrijft over *De droomarbeid van de kunstenaar* en hij opent met een citaat van Nietzsche, die de droom een mogelijkhedenvoorwaarde van iedere beeldende kunst noemt. Ook bij deze contributor komen de surrealisten ter sprake. Hij weidt ook uit over joodse invloeden in het denken over de droom bij Freud. Rico Sneller schrijft in zijn bijdrage *Dromen, moraal en terrorisme* over dromen in de islam. Islamitische terroristen zijn vaak beïnvloed door hun dromen. Ik vraag mij af of deze auteur niet in verwarring is geraakt door de vele mogelijke perspectieven op de droom.

Mileen Janssens bespreekt de (tegenoverdrachts)droom in therapieën met autistische en psychotische kinderen.

Leo Ruelens geeft een samenvattend overzicht van de droom bij Freud en Lacan. Alleen hún namen figureren in zijn literatuurlijst.

Ludi Van Bouwel bespreekt of Freuds inzichten over de droom nog standhouden in modern neurologisch licht. Haar antwoord luidt: ja. Niet alleen was Freud neurologisch goed op de hoogte, maar de interpretatie van een droom is nu eenmaal wat anders dan het overigens onmisbare neurologische substraat; interpretatie en neurologie bijten elkaar niet en het tweede is harder dan het eerste, dat altijd een subjectief element behoudt.

«Volgens deze respectievelijke [nieuwere] optieken ligt ons zwaartepunt niet in het *endon* of intern maar evenzeer bij de Ander van taal en cultuur die ons voorafgaan en waaraan we als subject onderworpen zijn», schrijft Marc Kinet in zijn nabeschouwing op de bundel (p. 287). Hij geeft een geestige, maar kritische diagnose van onze cultuur: «Maar sindsdien [1968] is de jongerencul-

tuur dominant en de hysterie van de avantgarde een must geworden. [...] Oma gaat voor borstvergroting, opa gaat voor drummer en de overgrootouders ontpoppen zich bij wijze van spreken tot *Benidorm bastards*. [...] De veiligheid en het houvast die de familie kon bieden maakt meer en meer plaats voor het *kijken* naar «*Familie*». De beeldcultuur heeft ons met drank en chips weggeduwd in luie zetels van waaruit elk gesprek is verstomd. En we hebben nog slechts één gebod waarnaast alle vroegere ge- en verboden verbleken: Geniet!»

In deze bundel is voor elk wat wils te vinden en ik hoop daarvan een indruk gegeven te hebben. De droom wordt in deze bundel in breder verband besproken dan alleen het klinische. Maar vaak zijn de teksten vrij kort, en herhalend wat al vele malen is gezegd. Ik zou het gewaardeerd hebben als de praktiserende collega's onder de auteurs meer hadden laten zien van hun huidige werken met dromen: hoe dromen functioneren in hedendaagse therapieën, in hun feitelijke praktijk.

Noot

- 1 Over Buñuel is zeer veel te vinden op internet, met name in Wikipedia. Zie ook zijn memoires: Luis Buñuel (1982). *Mi último suspiro* (1982) (*Mijn laatste snik*, Meulenhoff).

Schrijven tegen de leegte

Bespreking van

Liliane Abensour (2013). *Psychotic temptation*. Hove/New York: Routledge.
ISBN 97 0 415 67322 8, 165 pp., £ 23,99

JOS DE KROON

Psychotic temptation is een moeilijk te lezen boek, om een aantal redenen die ik hier zal noemen. Allereerst opent de recent overleden schrijfster, Liliane Abensour, een Franse